

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВЧИТЕЛІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ

Антоненко Валерія

Психологічні особливості професійної ідентичності вчителя в умовах сучасних викликів характеризуються її динамічністю, необхідністю постійної адаптації та самоактуалізації, а також залежністю від індивідуально-особистісних, освітніх та соціально-професійних факторів. Актуальним стає вибір професії. Психологічна наука на той час запропонувала психотехніку (В. Штерн, Г. Мюнстерберг, Ф. Парсон, Ф. Тейлор) задля вирішення питання професійного самовизначення й професійної придатності індивіда до тієї або іншої професійної діяльності. Однак становлення психології професії, розвиток концепції професіоналізації особистості відбувається у 70-роках ХХ століття.

Найважливішим аспектом професіоналізації стає взаємозв'язок особистості і світу професій. Е. Зеєр, Н. Глуханюк говорять про «формоутворення» особистості, яка є адекватною вимогам професійної діяльності. А професійне становлення особистості постає як безперервний системний процес, форма індивідуалізації й соціалізації, специфічна форма розвитку, провідною формою прояву активності особистості (Ю. Поваренков). Предметом дослідження є професійна ідентичність особистості.

Метою дослідження є теоретичний аналіз та висвітлення психологічних особливостей становлення професійної ідентичності взагалі й педагога.

Професійна ідентичність суб'єкта праці аналізується як полісистемне утворення. Виділяється три базових параметра оцінки професійної ідентичності: прийняття цінностей професійного співтовариства, прийняття себе як професіонала і прийняття професійної діяльності як засобів самореалізації. Професійна ідентичність розглядається як стан особистості, як один із критеріїв її процесу професіоналізації, як регулятор професійного становлення. Проаналізована специфіка шкільної, навчально-академічної, навчально-професійної та професійної

ідентичності особистості. Зафіксовані маргінальні форми прояву навчально-професійної ідентичності [1, 5].

На думку Т. Хрусталевої, М. Заковоротної, проблема професійного становлення набуває актуальності наприкінці XIX – на початку XX століття, коли з'являється історично зумовлена можливість вільного вибору професії. Відтак, на зміну основним традиціям й патріархальному укладу суспільства приходить ринок праці й промислова революція забезпечує появу нових професій. Багато людей стають перед проблемою пошуку праці й професійної підготовки до неї.

Структурні компоненти професійної ідентичності [3, 4]:

1. *Когнітивний компонент*: Чітке розуміння своєї професійної ролі, завдань та функцій, а також адекватний "Я-образ" як фахівця.

2. *Мотиваційно-ціннісний компонент*: Прийняття цінностей педагогічної спільноти, любов до дітей та інтерес до педагогічної діяльності, сприйняття професії як засобу самореалізації.

3. *Емоційно-вольовий компонент*: Здатність до емоційної стійкості, витримки, оптимізму та саморегуляції в умовах стресу та невизначеності.

4. *Діяльнісно-практичний компонент*: Вміння застосовувати інноваційні методики, розвивати критичне мислення в учнів, проявляти ініціативу та брати на себе відповідальності.

Звертаючись до положення А.Ватермана, Л. Шнейдер, М. Заковоротної щодо важливості саме вибору професії у формуванні ідентичності, більш докладніше зупинимось саме на природі й специфіці оформлення професійної ідентичності. В цілому, поняття професія, кар'єра, праця розглядаються як важливі компоненти ідентичності у Новий час, зазначає М. Заковоротна. Проте протестантська етика примушує індивіда постійно турбуватися про саморозвиток. Отже, контроль, що особистість здійснює кожного дня й відмічає успіхи, чи навпаки, власного професійного зростання, професійної

самореалізації. За умовами протестантської етики, професія – духовне, надане вище покликання. Основними засобами у цьому процесі є самодисципліна, раціональність, подолання імпульсів до лінощів й гріху. Звісно, що наслідком подібних уявлень стала “ідентифікація індивіда із власною кар’єрою” [1, с. 35].

Сучасна психологічна наука надає досить об’єктивну інформацію щодо специфіки становлення професіоналів, особливостей процесу професійного становлення людини й психологічних змін, що відбуваються з індивідом в процесі професійного становлення, а також найефективніші засоби й методи керування зазначеними процесами в межах профорієнтації, профвідбору, професійного навчання, професійної атестації тощо. Сьогодні напрацьований багатий фактичний матеріал, визначені суттєві поняття психологічної теорії професіоналізації, психологічні механізми професійної підготовки [1, 5].

Слід зазначити, що наукові дослідження проблеми професійного становлення особистості, пов’язані, передусім із професійною придатністю (Р. Гуревич), створенням концепцій професійного становлення особистості. Е. Зеєр та Н. Глуханюк визначають професійне становлення особистості саме як процес розвитку й саморозвитку особистості, акцентують увагу на становленні суб’єктності, визначенні власного місця у про-фесії, реалізації в професійній діяльності й самоактуалізації власного потенціалу задля досягнення професіоналізму. Основними критеріями виокремлення основних етапів професійного становлення особистості є соціальна ситуація та провідний вид діяльності [2, 6].

Таким чином, на стадії оптації відбувається професійне самовизначення індивіда. На стадії професійної освіти здійснюється перехід від суто навчально-пізнавальної діяльності до власне професійно-орієнтованої. Впродовж стадії адаптації спостерігається становлення самостійної трудової діяльності. Стадія первинної професіоналізації характеризується формуванням потреби у професійному зростанні. Саме тому, професійна ідентичність упрозорює єдність

особи із професійною спільнотою, діяльністю й зумовлює спадкоємність професійних норм, ролей, статусів особистості. Водночас, зворотній процес, що відтворює суб'єктивне неприйняття цієї єдності й відділення від образу професії призводить до професійного відчуження та професійного уособлення.

Список використаних джерел

1. Даценко Т. Психологічна компетентність учителів у контексті нового професійного стандарту: виклики та можливості розвитку. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 4(76). С. 345–350. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-76-345-350>
2. Кочкурова О. В. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності майбутніх учителів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / наук. кер. О. В. Темрук. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 20 с. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/33118>
3. Петрунько О. В., Даценко Т. О. Професійна ідентичність учителя як психологічний механізм увідповіднення себе зі світом. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування»*. 2025. Вип. 32(61). С. 125–138.
4. Петрунько О. Утворення нових ідентичностей в процесі адаптації особистості до травмівних подій життя. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. № 4(72). С. 165–174.
5. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів. *Психологія: реальність і перспективи*. 2019. № 13. С. 136–141. https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi13.134
6. Тороп К. С. Психологічні особливості становлення професійної ідентичності педагога. *Актуальні проблеми психології*. 2008. Т. 7, вип. 15. http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2008_15/sb15_73.pdf